

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОГО ЖИТТЯ В 20-х рр. ХХ ст. (НА МАТЕРІАЛАХ ЧЕРНІГІВСЬКОГО І НІЖИНСЬКОГО ІНСТИТУТІВ НАРОДНОЇ ОСВІТИ)

У статті розглядається специфіка організації студентського життя в радянській Україні у 1920-х рр. відповідно до особливостей навчальної програми, громадського навантаження та особистого часу.

Ключові слова: студентство, розподіл часу, громадська робота, дозвілля.

На студентську молодь 1920-х рр. покладались такі завдання, як забезпечення радянської держави науково-педагогічними кадрами та формування нової інтелігенції. Цим і зумовлюється специфіка організації студентського життя зазначеного періоду.

Дана проблема не була спеціально досліджена, проте побіжно деяких її аспектів торкалися Я. П. Ряппо і С. О. Сірополко [25], які вивчали історію студентства радянської України в контексті розвитку вищої освіти. Вивченням повсякденного життя та його місця в особистому просторі студента займалися О. Л. Рябченко [23], О. О. Лаврут. Часткове висвітлення питання організації життя студентської молоді НІНО представлено в працях О. Г. Самойленко, Г. В. Самойленко [24], Н. О. Баранкова [1], Г. М. Дудченко, О. С. Дудченко [18]. Теми повсякденного життя студентів ЧНО побіжно торкалися В. С. Кролевець, В. У. Черноус, В. Ф. Шморгун [22], І. В. Непотенко [19], О. Ф. Явоненко [26], А. М. Боровик [2]. Але слід зазначити, що дослідниками не було здійснено комплексного висвітлення проблеми організації повсякденних занять студентів 1920-х рр. Дана стаття має на меті заповнити цю лаку.

Важливими для розуміння зазначеної проблеми є ті джерела, які сконцентровані в Державного архіву Чернігівської області. Це, переважно, фонд 608, де зберігаються статистичні, нормативні, фінансові документи, які стосуються організації студентського життя в Чернігівському Інституті народної освіти (далі – ЧНО). У фонді 6121 *Відділу* забезпечення збереженості *документів* Державного архіву Чернігівської області (м. Ніжин) знаходимо документальні відомості щодо повсякденного життя студентів Ніжинського Інституту народної освіти (далі НІНО). Окрему групу джерел складають мемуари випускників та викладачі НІНО 1920-х рр., зокрема, спогади Петра Одарченка та Івана Павловського [20; 21].

Однією зі складових історії повсякденності є організація часу. Розклад життя студента, в першу чергу, підпорядковується розкладу занять, який варіювався в залежності від вишу, але існували норми, якими керувались виші та, зокрема, керівництво досліджуваних в даній статті ЧНО та НІНО. 20-ті рр. минулого століття були часом постійних експериментів, не оминули вони і вищу освіту. Спочатку було зруйновано університет як освітню установу. На його місці в 1920 р. були відкриті інститути народної освіти (далі ІНО). Протягом досліджуваного десятиліття не існувало сталих програм та навчальних планів. Кожен рік приносив нововведення, спрямовані до більшої відповідності вимогам комуністичної партії та марксистко-ленінської методології. Вироблення методів навчання у вищій школі йшло в напрямку обмеження лекційної системи викладання, що обумовлювалось необхідністю пов'язати теорію з практикою [25, с.736]. У 1921-22 рр. ІНО були перетворені на факультети соціального виховання з трирічним курсом навчання, в якому 1-й курс був загальним, а починаючи з 2-го курсу, окрім загальних предметів студенти обирали собі спеціальність [14, арк. 82]. Навчальний рік складався з триместрів та канікул, причому зимові канікули відводились для підготовки до заліків, але доволі часто вони тривали більше місяця замість відведених двох тижнів. Таке явище було пов'язане з неможливістю вузу обігріти приміщення навчального закладу [15, арк. 44].

Типовим є розклад занять на факультеті соціального виховання ЧНО у 1921-22 н. р. Заняття починались о 10 годині ранку та завершувались о 3 годині 40 хвилин по обіді. Тривалість одного заняття дорівнювала 40 хвилинам, перерви були десятихвилинними. Відбувалось близько 7 занять на день. Навчальний тиждень складався з 6 днів [12, арк. 3]. Також необхідно зауважити, що не всі студенти мали можливість відвідувати заняття, оскільки повинні були забезпечувати себе коштами. Наприклад, в НІНО у 1920 р. стипендію було надано лише 40 студентам [4, арк. 4] з 215 осіб [10, арк. 4], які навчались в інституті. До того ж, і стипендії в розмірі 1800 руб. [4] часто не вистачало навіть на найнеобхідніше. Про це свідчать спогади студентів тих років та протоколи засідання студентського виконкому, на які виносились прохання про підняття стипендії до 3120 руб. [4, арк.

28]. Тому не дивно, що на студентських зборах, які відбулись 10 лютого 1920 р., учений секретар запропонував починати лекційні заняття у виші не з пів на третю, а з третьої, щоб студенти, вимушені служити в різних установах міста, мали можливість відвідувати всі заняття [4, арк. 5]. Його пропозиція була підтримана. У березні 1923 р. на засіданні факультету соціального виховання НІНО було прийнято рішення про введення студентських білетів, за якими студентів мали допускати до занять. На тому ж засіданні було введено посаду відповідального за порядок у кожному коридорі [5, арк. 15]. Подібна посада в ЧІНО згодом була замінена чергуванням студентів у коридорах, основне завдання якого полягало у поліпшенні впорядкування внутрішнього життя ІНО [16, арк. 1]. В інструкції до днювання студентів ЧІНО вказувалось, що цей вид роботи ведеться по черзі, щодня призначалось 4 чергових на кожний поверх – двоє студентів чергували від 9 години ранку до 4 години по обіді та стільки ж – від 6 години вечора до 12 години ночі. Окрім підтримки тиші та порядку в коридорах днювального зобов'язували бути в курсі всього життя ІНО та надавати студентам і лекторам різні довідки [16, арк. 1].

Підготовка до занять вимагала певної наполегливості. Досить складно було розрахувати свій час, тому що змінився алгоритм побудови навчальної програми – скасовано лекційну систему і запроваджено дальтон-план, за якого більша частина навчального часу відводилась на самопідготовку. Дальтон-план вимагав від викладачів, щоб вони на кожний місяць складали завдання для студентів (так званий «наряд»). Такі завдання студент мав виконати за місяць з усіх предметів та скласти іспити. Особливості навчання за такою системою згадував Петро Одарченко, випускник та студент НІНО у 1920-х рр.: «Робфаківці дуже були раді, що лекцій не буде, і влаштували похорон лекційної системи: зробили труну, поклали в труну ляльку з написом «Лекционная система» і цю труну носили навколо будинку інституту, і співали «Вечная память». На чолі процесії йшов у ризах студент робфаку. Пізніше студенти робфаку дуже жалкували, що вони не можуть учитися без лекцій, бо ті книжки, які вони читали, були часто незрозумілі для них і без лекцій» [20]. Головною хибкою такого методу була неможливість перевірити, що саме зробив кожен студент особисто. Експериментальна діяльність завершилась у 1928 р., і професори та викладачі повернулися до традиційних методів роботи в аудиторії. У 1930 р. замість бригадного методу складання заліків і екзаменів вводились індивідуальні. Як в НІНО, так і в ЧІНО були досить непогано укомплектовані бібліотеки. У НІНО у 1920 р. фонд бібліотеки складав понад 33 тис. назв [3]. Бібліотека ж ЧІНО на 1923 р. налічувала більше 20 тис. назв [14, арк. 87]. Видання книжок на руки та робота самої бібліотеки мали дещо обмежений характер. Бюро НІНО у червні 1920 р. ухвалило рішення не видавати книжки з бібліотеки в особисте користування, але з уточненням, що це є лише тимчасовий захід до остаточної розробки правил користування [4, арк. 54]. Щодо ЧІНО, то там під бібліотеку було виділено 3 кімнати, одна з яких служила семінаріумом, де були зібрані необхідні посібники для проведення семінарів. Хоча ілюстровані видання та довідкова література не видавалась на руки, частину книжок можна було отримати на певний термін в особисте користування. Бібліотека працювала тричі на тиждень у позалекційний час [14, арк. 87]. У 1925 р. в ЧІНО працювала вже бібліотека з читальною, щодня, крім неділі та понеділка, з 6 до 10 години вечора [16, арк. 15]. Книжки видавались в обмін на студентський білет, але для повноцінного користування бібліотекою студенти мали лише 4 години протягом 4 днів на тиждень.

Складності при самопідготовці виникали і через відсутність у більшості студентів нормальних умов життя та, в першу чергу, оселі. Так, аналізуючи заяву Широкої Марії до Бюро ЧІНО від 4 листопада 1924 р., знаходимо декілька вказаних нею причин, з огляду на які вона не змогла вчасно здати заліки. Першою причиною студентка назвала відсутність нормального житла, оскільки, приїхавши до Чернігова, вона жила в гуртожитку, де готуватись до занять не мала можливості «через постійний рух». Також введення дальтон-плану не покращувало ситуацію, оскільки підготовка за ним забирала багато часу. Студентка нарікала на скрутне матеріальне становище, в якому вона опинилась, бо змушена була проходити 3 версти на день, щоб заробити грошей на харчування [13, арк. 16]. Широка була не єдиною в своїх бідах, з подібними проблемами зустрічались і інші студенти НІНО. Ще з 1920 р. на засіданнях студентської ради НІНО піднімалися питання про будівництво студентського гуртожитку [4, арк. 37], але справа зрушила з місця лише у серпні 1922 р. Тоді до Ніжинського Виконкому було подано клопотання про відкриття студентського жіночого гуртожитку від Бюро НІНО та прохання дозволу на влаштування благодійного вечора для організації гуртожитку [6, арк. 4]. І вже у вересні 1922 р. було відкрито гуртожиток № 2, до якого до кінця року заселилось 6 студенток. До відкритого в той же період гуртожитку № 1 заселилось 5 студентів [6, арк. 29]. Проте побут залишався дуже скромним. Наприклад, кімната № 2 чоловічого

гуртожитку, в якій проживало двоє студентів, була обладнана такими меблями: 1 ліжко, 1 стіл, 1 тумбочка 2 стільця, 2 крісла, 1 шафа [6, арк. 13].

Складнощі в навчанні додавала завантаженість студентів різноманітною громадською роботою. Наприклад, у звіті про роботу ЧНО за 1920–1923 рр. вказувалось, що активна робота з організації студентства розпочалась лише в 1922–1923 навчальному році. До вказаного періоду існувало студентське об'єднання у вигляді Студентської ради, курсових комітетів, гуртків, але систематичної роботи в цих об'єднаннях не існувало. Основною причиною цього явища називали складні матеріальні умови, в яких знаходився в ті роки як інститут, так і студентство, змушене власними силами здобувати засоби до існування [14, арк. 99]. Проте цікавою на тлі цієї заяви видається вище згадана заява студентки Широкої, в якій остання вказує на неможливість навіть нормально навчатись через важкі матеріальні умови. Про громадське життя взагалі не йдеться, нагадаємо, що заява датована 1924 р., з чого можна зробити висновок про те, що і через рік ситуація стосовно забезпеченості студентства не надто змінилась на краще. Окрім матеріальної скрути причиною відсутності налагодженого громадського життя у виші вказується те, що основною складовою студентства була дрібна буржуазія, яка за різноманітними причинами була змушена залишити стіни вишу [14, арк. 99].

Студентська робота в ЧНО у 1922–1923 н. р. організовувалась під керівництвом політкомісара Щербакова. В основу статутів студентських організацій було покладено «Положення про студентські організації», видане Укрглавпрофобром. На основі цього положення загальностудентський Комітет, курсові комітети у 1922 р. були замінені на Виконавче професійне бюро (реорганізоване в 1925 р. у профбюро) з професійними секціями, яким належало загальне керівництво культурно-просвітньою та політичною роботою серед студентства. Складалась це утворення з академічної та соціально-економічної комісії [22, с. 15]. Остання комісія протягом 1922–1923 н. р. здійснювала таку роботу, як поділ студентів по категоріям з метою стягнення плати за навчання та розподілу стипендії. Окрім того, було організовано 4 недільника для розпилювання дров для ЧНО. Академічна комісія займалась організацією читальні та виданням студентської газети. Також протягом вище згаданого навчального року було поставлено дві вистави на підтримку пролетарського студентства, проводились кампанії допомоги повітряному флоту. В інституті існували такі гуртки: драматичний, хорового співу, марксистський першого ступеня та два гуртки політграмоти. Також планувалось подальший розвиток згаданих студентських об'єднань та відкриття студентського клубу [14, арк. 99]. Як бачимо, вся громадська робота в ЧНО повністю підпорядковувалась радянській владі, та навіть більше, для обліку громадської роботи студента була введена трудова книжка, в якій відмічали всю виконану окремим студентом роботу.

У НІНО ситуація з організацією громадської роботи була дещо схожа. У листопаді 1920 р. на вимогу слухачів інституту було організовано студентський клуб, який відіграв велику роль у громадсько-політичному вихованні молоді [24, с. 208.]. Загалом, якщо в 1919–1923-х рр., за свідченням Івана Павловського, культурно-масова робота була ще мало розгорнута, то у спогадах Петра Одарченка зустрічаємо наступне: «В інституті існували також позашкільні добровільні гуртки: театральний гурток під керівництвом Проценка (театральний гурток ставив такі п'єси: «Запорожець за Дунаєм», «Наталка Полтавка», «Базар» В. Винниченка, «Безталанна» Тобілевича і інші); співочий гурток під керівництвом К. Дігтярьова; семінар Української літератури – керівник О. С. Грузинський (1923-24 рр.), пізніше – Є. А. Рихлік; семінар російської літератури – керівник проф. В. І. Резанов; семінар польської літератури – керівник Є. А. Рихлік; гурток красзнавства – голова П. В. Одарченко. Громадська праця – студенти брали участь у ліквідації неписьменності, виступали з доповідями на різні теми, зокрема на Шевченківському святі, на ювілеї М. Коцюбинського. Часто відбувалися літературні суди та літературні дискусії» [20, с. 3].

Студенти також працювали у господарствах вузів. Зокрема, у березні 1925 р. на засіданні Правління НІНО було вирішено культивувати землі, що належали вузу, використовуючи головним чином робочу силу студентів [8, арк. 45]. Натомість для обробки земель, переданих у власність ЧНО 1924 р., на засіданні садово-городньої комісії вишу виносили пропозицію з 15 травня до 1 червня відпустити 25 студентів для роботи на землях вишу [17, арк. 20]. Загалом після 1925 р. в обох вузах щорічно виділялись по декілька груп студентів, які по чергово повинні були працювати на землях, які перебували у власності вузів.

Завантаженість навчальною та громадсько-політичною роботою, складні умови життя змушували студентів цінувати свій час. Не дивно, що у вересні 1923 р. при НІНО було створено організацію під назвою «Ліга часу». Основною задачею була «боротьба за правильне використання і

економію часу в усіх проявах громадського і особистого життя». Основними методами роботи організація на початкових етапах була агітація на мітингах, в друкованих виданнях та особистий приклад членів організації. Головним обов'язком членів Ліги було ведення обліку свого і чужого часу та бути пунктуальним в усіх справах [7, арк. 4]. Серед її членів нараховувалось 54 особи, в основному студенти [7, арк. 2.]. Організація Ліги була не єдиним заходом, спрямованим на виховання економної людини. У 1924–1925 н. р. студентам було запропоновано заповнити анкети «по навантаженню комсомольців», в яких необхідно було вказати кількість часу на навчання, партійну роботу, самоосвіту, їжу, сон і навіть на пересування протягом дня [9, арк. 14]. На основі заповненої анкети потрібно було побудувати графіки використаного часу упродовж року. Так, наприклад, студент Болотін за 1924–1925 н. р. витратив на академічну роботу 820 год., на громадську – 517 год., особистого часу витратив 1326 год. [9, арк. 15]. Як бачимо, навчальна робота була більшою за громадську роботу лише на 303 год., що свідчить про величезний обсяг останньої, яка покладалася на студента – комсомольця протягом року.

Таким чином, студентське життя у 1920-х рр. було ускладнене великою кількістю різноманітних умовностей. Радянська влада мала на меті виховати нову радянську людину, здатну ставити цілі держави вище своїх власних та беззаперечно підкорюватись її волі. Саме тому більша увага приділялась не академічній роботі вузу, яка повинна була ставитись на перше місце, беручи до уваги завдання вищої освіти взагалі, а громадській роботі. Студенти були задіяні у величезній кількості комісій, гуртків, навіть їхнє дозвілля, переважно, було складовою громадського життя вишу. Окрім того, постійна зміна навчальних програм та планів, які вимагали від студентів пристосовування до змін, несли значні затрати особистого часу. Зрештою матеріальні умови студентства, змушеного забезпечувати себе засобами до існування, ускладнювали повсякдення студентства. Проте, не зважаючи на перепони, переважна більшість пристосовувалась до викликів епохи та виконувала вимоги до навчальної та громадської роботи.

Джерела та література:

1. Баранков Н. О. Діяльність студентів і викладачів Ніжинського інституту народної освіти в процесі українізації / Н. О. Баранков // Література та культура Полісся. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. Гоголя, 2006.– Вип. 31. Проблеми розвитку філології, історії та культури (до 200 річчя Ніжинської вищої школи). – С. 145–150.
2. Боровик А. Проблема, яка має бути вирішеною / А. Боровик // Матеріали науково-практичної конференції “Другі Фльорівські читання” (12 жовтня 2011 р.). – Чернігів, 2011. – С. 4–12.
3. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. Р–6121, оп. 1, спр. 1, 7 арк.
4. ВДАЧОН, ф. Р–6121, оп. 1, спр. 4, 122 арк.
5. ВДАЧОН, ф. Р–6121, оп. 1, спр. 21, 41 арк.
6. ВДАЧОН, ф. Р–6121, оп. 1, спр. 29, 28 арк..
7. ВДАЧОН, ф. Р–6121, оп. 1, спр. 43, 10 арк.
8. ВДАЧОН, ф. Р–6121, оп. 1, спр. 44, 90 арк.
9. ВДАЧОН, ф. Р–6121, оп. 1, спр. 52, 81 арк.
10. ВДАЧОН, ф. Р–6121, оп. 2, спр. 1, 7 арк.
11. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – ф. Р–608. – Оп. 1 – Спр. 77. – 220 арк.
12. ДАЧО, ф. Р–608, оп. 1, спр. 84, 12 арк.
13. ДАЧО, ф. Р–608, оп. 1, спр. 118, 17 арк.
14. ДАЧО, ф. Р–608, оп. 1, спр. 125, 168 арк.
15. ДАЧО, ф. Р–608, оп. 1, спр. 141, 49 арк.
16. ДАЧО, ф. Р–608, оп. 1, спр. 145, 29 арк.
17. ДАЧО, ф. Р–608, оп. 1, спр. 148, 59 арк.
18. Дудченко Г. М. Політика українізації та динаміка етнічної структури студентства Ніжинської вищої школи в 20-тих рр. ХХ ст. / Г. М. Дудченко, О. С. Дубовик // Література та культура Полісся– Ніжин: Видавництво НДУ ім. Гоголя, 2006. – Вип. 31. Проблеми розвитку філології, історії та культури (до 200 річчя Ніжинської вищої школи). – С. 141–145.
19. Непотенко І. В. Повсякденне життя студентства Чернігова у 1920-х роках / І. В. Непотенко // Матеріали науково-практичної конференції “Перші Фльорівські читання” (12 жовтня 2010 р.). – Чернігів, 2010. – С. 47–50.

20. Одарченко П. Ніжинський Інститут Народної Освіти в 1923–1929 роках / Петро Одарченко // Нова Просвіта. – 2003. – 23 серпня. – С. 3.
21. Павловський І. Пробуджували любов до науки / І. Павловський // Вісті. – 1995. – 17 березня. – С. 5.
22. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка. – К.: Рад. шк., 1966. – 100 с.
23. Рябченко О. Студенти радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації: монографія / О. Рябченко. – Х.: ХНАМГ 2012. – 456 с.
24. Самойленко Г. В. Ніжинська вища школа: сторінки історії / Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. Гоголя; ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 420 с.
25. Сірополко Степан Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.
26. Явоненко О. Ф. Наш інститут (1916–1996) / О. Ф. Явоненко // Початкова школа. – 1996. – вересень. – № 9 (927). – С. 4–6.

Екатерина Ромашко

СПЕЦИФИКА ОРГАНИЗАЦИИ СТУДЕНЧЕСКОЙ ЖИЗНИ В 20-х гг. XX в. (НА МАТЕРИАЛАХ ЧЕРНИГОВСКОГО И НЕЖИНСКОГО ИНСТИТУТОВ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ)

В статье рассматривается специфика организации студенческой жизни в советской Украине в 1920-х гг. В соответствии с особенностями учебной программы, общественной нагрузки и личного времени.

Ключевые слова: студенчество, распределение времени, общественная работа, досуг.

Kateryna Romashko

THE SPECIFICS OF THE ORGANIZATION OF STUDENT LIFE IN 20-ies OF THE 20 CENTURY (ON MATERIALS OF CHERNIGOV AND NEZHIN INSTITUTE OF EDUCATION)

The article deals with the specifics of the organization of student life in the Soviet Ukraine in the 1920s. In accordance with the features of the training program, social work and personal time.

Key words: students, time management, social work, leisure.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2015

УДК 378(09)(477.51)"1920/1930"

Андрій Остряк

**ВИЩА ШКОЛА НА ЧЕРНІГІВЩИНІ
І РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ У 1920-1930-Х РР.**

У статті розглянуто процес реформування вищих навчальних закладів на Чернігівщині в ході освітніх перетворень 1920-1930-х рр. Представлено документи, що засвідчують спроби об'єднати Чернігівського та Ніжинського інститутів. Документи розкривають обставини, в яких актуалізувалося питання про об'єднання двох вузів, а також характеризують позиції влади, адміністрації інститутів з приводу цієї проблеми.

Ключові слова: Чернігівський ІНО, Ніжинський ІНО, вища кола, реформа,

Реформування вищої школи – постійний процес, який є природною реакцією системи освіти на зміни, які відбуваються в суспільстві. Інерційність і тяглість освітніх реформ, їхня результативність зумовлені консервативністю освітнього середовища, яке тривалий час виношує освітні новації, експериментує, впроваджує, дискутує, і лише потім адаптує, відкидає або модифікує нововведення. Одночасно зі змінами в системі освіти та в роботі освітніх інституцій відбувається адаптація до них суспільства, яке призвичаюється до новацій освітян, коригує ментальні настанови, руйнує стереотипи, формує новий освітній ідеал і соціальне замовлення. Цей порядок самовдосконалення системи освіти став звичним. Інша справа, коли освітня система реформується «згори»...

Вища школа у Північному Лівобережжі налічує понад трьохсотлітню історію. Від початку функціонування Чернігівського Колегіуму у 1700 р. до сучасності вищі навчальні заклади на Чернігівщині виникали, реорганізовувалися, укрупнювалися, закривалися, що відбувалось суголосно